

บัวในวรรณคดีและสันสกฤต

นางบุบผา เต็งสุวรรณ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

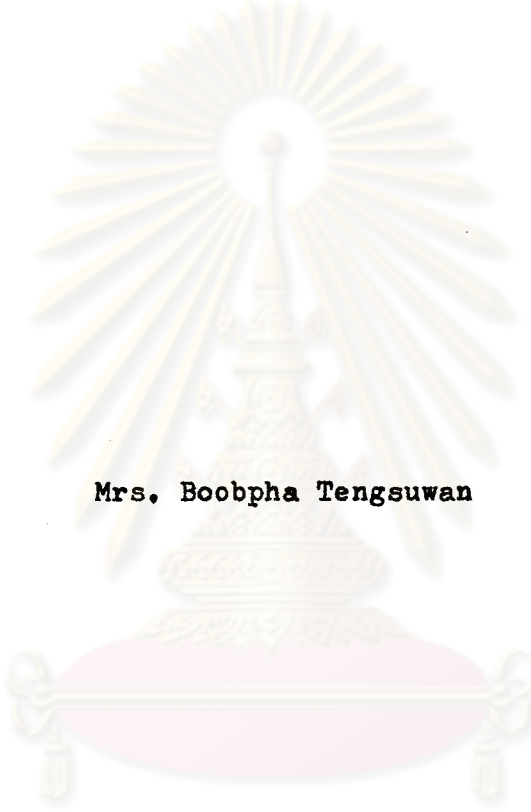
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาคามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

แผนกวิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2521

THE LOTUS IN THE PALI AND SANSKRIT LITERATURES

Mrs. Boobpha Tengsuwan

คุณยวิทย์ทรัพย์ากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts

Department of Eastern Languages

Graduate School

Chulalongkorn University

1978

หัวข้อวิทยานิพนธ์ บั้วในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต
 ชื่อนิสิต นางบุษมา เติ้งสุวรรณ
 อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ วิสุทธิ์ มุขยกุล
 แผนกวิชา ภาษาตะวันออก
 ปีการศึกษา 2521

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับบั้วในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต ซึ่งให้เห็นแนวความคิดของอรรถกถาจารย์ฝ่ายบาลี และกวีฝ่ายสันสกฤตที่ไค้ใช้บั้วเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ อันไค้แก่ สัญลักษณ์แห่งความงาม ความดี และความบริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังไค้กล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับบั้วในเรื่องอื่น ๆ เช่น การใช้บั้วไปประกอบเนื้อเรื่องในชาดก หรือการใช้บั้วไปประกอบเนื้อเรื่องในบทละครสันสกฤต เป็นต้น อีกประการหนึ่ง วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ยังไค้ให้เห็นความแตกต่างของการแบ่งประเภทและธรรมชาติของบั้ว ตามวิธีของนักภาษาศาสตร์และตามแนวความคิดของกวี และยังไค้รวบรวมศัพท์ที่ไค้เรียกชื่อบั้วทั้งที่เป็นภาษาบาลี สันสกฤต และที่ไทยนำมาใช้ โดยนำมาเป็นภาคผนวกอีกด้วย

ในการศึกษาเรื่องราวกังกล่าว ผู้วิจัยไค้ค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบั้วที่มีอยู่ในวรรณคดีบาลี มีพระไตรปิฎก ชาดกกุฎฎกา พระชัมมปทัญญูกถา อรรถกถาอื่น ๆ และในส่วนที่เป็นวรรณคดีสันสกฤต ผู้วิจัยไค้ใช้คัมภีร์ฤคเวท คัมภีร์ปุราณะ มหาภารตะ รามายณะและบทละครสันสกฤต เป็นต้น นอกจากนี้ยังไค้อาศัยตำราต่าง ๆ ที่นักปราชญ์สมัยใหม่ไค้ค้นคว้ารวบรวมไว้ เพื่อประกอบการวิจัยด้วย

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ แบ่งออกเป็น 5 บท บทแรก เป็นบทนำ เป็นข้อความทั่วไปกล่าวถึงลักษณะของปัญหา วิธีการ และขอบเขตของการวิจัย บทที่ 2 กล่าวถึงประเภทและธรรมชาติของบัว ตามแนวพฤกษศาสตร์และแนวความคิดของกวี

บทที่ 3 กล่าวถึงบัวในวรรณคดีสันสกฤต ที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความงาม และความงามประเภทต่าง ๆ ตลอดจนการนำเอามัวมาเป็นส่วนประกอบกับเค้าโครงเรื่องในบทละครสันสกฤตด้วย

บทที่ 4 กล่าวถึงบัวในวรรณคดีบาลีที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์ และความงามทั้งทางโลกและทางธรรม นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องสระโบกขรณี และความสวยงามของสระโบกขรณีอีกด้วย

ในบทสุดท้าย ผู้วิจัยได้สรุปให้เห็นความแตกต่างในแนวความคิดเกี่ยวกับบัวที่มีปรากฏในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต และได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบัวนี้ต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THESIS TITLE The Lotus in Pali and Sanskrit Literature
 NAME Mrs. Boobpha Tengsuwan
 THESIS ADVISOR Associate Professor Visudh Busyakul
 DEPARTMENT Eastern Languages
 ACADEMIC YEAR 1978

ABSTRACT

The purpose of the present thesis is to conduct a systematic study on the lotuses in Pali and Sanskrit literatures, to point out the ideas concerning lotuses as conceived by Indian poets and Pali writers. In addition, this thesis aims at the description of the nature of the lotuses as seen by the modern botanists on the one hand and by the poets on the other. A list giving Pali and Sanskrit terms for lotuses with Thai adaptations of those terms is given at the end of the main work as an appendix.

The researcher started her study with the collection of data on lotuses from Pali and Sanskrit literatures, such as the Tripitaka, the Jatakas, the Dhammapadatthakathā, the Rigveda the Purāṇas, ^{the} Mahābhārata ^{the} Rāmayaṇa and others such as Sanskrit drama. Works by modern scholars on lotuses were also consulted. These data were then assorted, classified and rearranged according to

The thesis is divided into 5 chapters. The first chapter is an introduction, giving a general remark on the nature of the problem, the method and the scope of the research. The second chapter deals with the classification and the nature of lotuses according to botanists in contrast with those described by poets.

Chapter three describes the lotuses in Sanskrit literature as the symbol of beauty and other virtues. It also mentions the employment of lotuses in the plot of Sanskrit plays.

Chapter four describes the lotuses in Pali literature as a symbol of purity and of virtue, both temporal and spiritual. It also gives a short description of lotus ponds in the Pali literature.

The researcher concludes her study in the last chapter in which the differences of ideas on lotuses in the Pali and Sanskrit literatures are summarized. Suggestions for further research are also given.

กติกกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงไปได้ ก็ด้วยความเมตตาช่วยเหลือของผู้มีพระคุณหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอถือโอกาสกล่าวนามไว้ ณ ที่นี้ ด้วยความเคารพและน้อมรำลึกถึงพระคุณเป็นอย่างสูง

รองศาสตราจารย์ วิสุทฐ บุษยกุล หัวหน้าแผนกภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีส่วนช่วยเหลือเป็นอย่างมากมาตั้งแต่ต้น โดยการรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับการเสนอโครงร่างวิทยานิพนธ์ รวมทั้งแนะนำแนวทางในการเขียนวิทยานิพนธ์มาโดยตลอด และท้ายที่สุดก็ได้กรุณาสละเวลาเพื่ออ่านและตรวจแก้ร่างวิทยานิพนธ์ จนสำเร็จเรียบร้อย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมันคคา อาจารย์ประจำแผนกวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการแนะนำหนังสือที่มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลสำหรับเขียนวิทยานิพนธ์ อีกทั้งได้กรุณาให้ยืมหนังสือบางเล่ม นอกจากนี้ยังกรุณาให้คำแนะนำและข้อคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ อันนับว่าเป็นประโยชน์ยิ่ง เพราะทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ มิให้ปรากฏในวิทยานิพนธ์นี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปราณี ห้าพานิช อาจารย์ประจำแผนกวิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง โดยการแนะนำหนังสือที่มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลสำหรับเขียนวิทยานิพนธ์ ทั้งยังได้กรุณาอ่านร่างวิทยานิพนธ์และให้คำแนะนำปรึกษา ตลอดจนข้อคิดต่าง ๆ อันนับว่าเป็นประโยชน์ยิ่ง อีกประการหนึ่ง ท่านเป็นผู้ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยอยู่เสมอ จนทำให้ผู้วิจัยเกิดความมานะพากเพียร เขียนวิทยานิพนธ์ได้สำเร็จ

นาวาอากาศเอกพิเศษ แยม ประพัฒน์ทอง อาจารย์ผู้บรรยายพิเศษในแผนก
 วิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการแนะนำหนังสือ
 ที่มีประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลสำหรับเขียนวิทยานิพนธ์ อีกทั้งได้กรุณาให้ยืม
 คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และคัมภีร์บาลีบางเล่ม นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้ให้คำ
 แนะนำและข้อคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ อันนับว่าเป็นคุณประโยชน์ยิ่งต่อการเขียนวิทยานิพนธ์นี้

นอกจากท่านที่ได้อธิบายมาแล้ว ยังมีอีกหลายท่านที่นับว่ามีส่วนสำคัญในการ
 ช่วยให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดี ถึงแม้ว่าจะไม่ได้กล่าวชื่อนามไว้ ณ ที่นี้ แต่ก็ได้โปรด
 ทราบว่า ผู้วิจัยระลึกถึงพระคุณและซาบซึ้งในน้ำใจไมตรีเป็นอย่างยิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ข
รายการรูปประกอบ	ฉ
คำชี้แจงการอ้างอิงวรรณคดีบาลีและสันสกฤต	ฉ
บทที่	
1. บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหา	1
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	1
ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	2
วิธีดำเนินการวิจัย	2
2. ประเภทและธรรมชาติของบัว	4
ประเภทบัวหลวง	4
ประเภทบัวสาย	6
3. บัวในวรรณคดีสันสกฤต	22
บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความงาม	28
บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความคึกาม	43
บัวกับเทพและเทวี	43

การใช้คอกบัวเป็นเครื่องสักการะ	48
การใช้บัวประกอบเรื่องราวในบทละครสันสกฤต	53
4. บัวในวรรณคดีบาลี	60
/ บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความบริสุทธิ์	63
/ บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงาม	70
การใช้คอกบัวเป็นเครื่องบูชา	71
การใช้คอกบัวเป็นส่วนหนึ่งแห่งการสรงที่ประทับถวาย- พระพุทธรเจ้า	80
การใช้บัวเป็นเครื่องเปรียบเทียบแนวปฏิบัติธรรมของภิกษุ ..	82
การใช้บัวเป็นเครื่องแสดงพระพุทธรูปนุญชาธิการ	85
บัวเป็นสัญลักษณ์แห่งความงาม	89
สระโบกขรณี	98
การตั้งชื่อโดยให้มีคำว่า "บัว" เป็นส่วนหนึ่งของชื่อ	111
การใช้บัวประกอบเรื่องในชาดก	122
5. ขอสรูปและขอเสนอแนะ	130
บรรณานุกรม	134
ภาคผนวก	145
ประวัติการศึกษา	172

คำชี้แจงการอ้างอิงวรรณคดีบาลีและสันสกฤต

ในการอ้างอิงหนังสือนั้น มีผู้ใช้อยู่ 3 แบบ

1. ใช้ชื่อหนังสือตามความนิยม
2. ใช้ชื่อหนังสือตามที่ปรากฏในบรรณานุกรม
3. ใช้ชื่อตามที่ดัดแปลงมาจากบรรณานุกรม

เนื่องจากวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีการอ้างอิงหนังสือที่เป็นวรรณคดีบาลีและสันสกฤตจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงใคร่ขอชี้แจงว่า การอ้างอิงหนังสือในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีอยู่ 2 แบบ คือ

1. ใช้ชื่อหนังสือตามความนิยม ได้แก่ชื่อที่ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เช่น ชาคก ฤคเวท เป็นต้น ชื่อคัมภีร์บาลีบางเล่มที่มีกล่าวในไทยเสมอ ๆ เช่น พระไตรปิฎก วิสุทธิมรรค และชื่อวรรณคดีสันสกฤตบางเรื่อง เช่น ปรียทรรสิกา เป็นต้น
 2. ใช้ชื่อหนังสือตามรูปภาษาบาลีและสันสกฤตเดิมที่ปรากฏในบรรณานุกรม โดยไม่แจกวิภัติ เช่น ชาคกฏฐกถา ชมฺมุปทฐกถา กุมารสัถว อภิษุณฺยานศกฺกุนฺตล ฤคสุ์หาร รฆุวศ์ เป็นต้น
- ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ เช่น ผู้แต่ง สำนักพิมพ์ และอื่น ๆ มีอยู่แล้วในบรรณานุกรม

อักษรย่อที่ใช้